

Олександр КОЧЕРГА,
канд. психол. наук, доцент, заст. директора
Інституту післядипломної педагогічної освіти
КМПУ ім. Б.Д.Грінченка

Дівчатка: які вони? (Психофізіологічні особливості)

На думку деяких дослідників жіноча стать орієнтована на збереження ознак розвитку: продовжити рід, зберігши все прогресивне, що допомагає розвитку людини. Ось чому, напевно, в Україні так шанобливо ставляться до жінок, а особливо — матерів, як до берегинь роду.

Дівчатка народжуються пристосованішими до життя і розвиненішими від хлопчиків на 3—4 тижні. Це допомагає їм швидше набувати корисних умінь та навичок. Шестимісячні дівчатка добре реагують на ласкаві звертання, краще запам'ятовують обличчя своїх батьків, їхню міміку та певні рухи. Вони рано починають відчувати настрій батьків, раніше, ніж хлопчики, намагаються маніпулювати їхніми діями.

До 13 років зберігається певна пластичність мозку, тобто немає вираженої спеціалізації у функціонуванні ділянок півкуль, яка з'являється пізніше. Можливо, саме з цим пов'язана краща адаптація дівчаток до школи, вміння швидше увійти в ритм шкільного життя. Дівчатка чутливіші до підвищених тональностей у голосі дорослих, що їх пригнічує. Саме це може блокувати їхні дії, творчі здібності, закладати негативні психічні "комплекси", які надалі набуватимуть рис соматичних захворювань. Тож дорослі мають бути до цього уважні, щоб їхня донечка виросла здоровою і могла реалізувати свої творчі здібності.

У дівчаток 6—8 років чутливіша, ніж у хлопчиків, шкіра (тобто їх найбільше дратує тілесний дискомфорт), вони швидше реагують на дотик. Одяг у цей період потребує певної уваги. Носити бажано натуральні речі з мінімальною кількістю синтетичних домішок. Їм важливо, щоб батьки виявляли любов не тільки словами, а й рухами (можна обійняти, поцілувати, погладити по голівці, посадити на коліна...).

Дівчатка здебільшого граються у приміщенні, в замкнутому просторі. На вулиці намагаються обмежити простір гри, будують різні будиночки, схованки. Вдома їм цікаво будувати хатинки зі стільців та ковдр, гратися в кутках кімнат. Вони часто моделюють реальне житло в мініатюрі. Тому кожна дрібниця в цьому уявному житті для дівчинки виконує певну функцію та несе смислове навантаження (флакочик,

коробочка, шматочок тканини тощо). Отже, шановні батьки, не поспішайте все це прибирати та викидати на смітник. Порадьтеся, запитайте у доньки, чи потрібні їй ці речі. Серед іграшок вони віддають перевагу ляльковим будиночкам, коляскам, сумочкам, у які можна щось складати. Коли бачать у подруг іграшки, яких не мають самі, можуть вимагати купити, іноді довго про це пам'ятають і нагадують батькам.

У дівчаток ставлення до форм (уроки, ранки, лінійки) і змісту (що потрібно вивчити) навчальної роботи досить терпиме, але критичне до соціальних форм (хоче відповісти, якщо підняла руку, ображається, коли не вислухали). Для дівчаток дуже важливо, щоб їх не перебивали і уважно вислуховували. Вони потребують, щоб увага під час розмови була зосереджена саме на них, а не розпорошена між ними та іншими (дітьми чи справами). Слухати потрібно дивлячись у вічі. Коли відводимо погляд, відчувають дискомфорт, бо вважають, що їх не слухають, або вони розповідають нецікаво.

Відомо, що форми організації навчання потребують з перших кроків старанності, зосередженої уваги, дисципліни, ретельності. А ці вимоги за психофізіологічними параметрами ближчі до жіночих. Ось чому успішність у дівчаток краща, на відміну від хлопчиків. Отже, шановні батьки, ви самі розумієте, наскільки некоректними є спроби порівнювати успіхи дівчаток і хлопчиків. Тому уникайте цього.

Пам'ятаймо!

- Дівчатка краще фіксують події.
- Вони швидше можуть адаптуватися до школи, хоча це не завжди свідчить про їхній душевний комфорт.
- Для дівчинки важливі не тільки слова, а й тактильні контакти (приголубити).

Душевний світ дівчаток відкритіший до життєвих вражень, тому вони схильніші до навіювання. Часті негативні оцінки з боку батьків призводять до невпевненості в собі та блокують творчі здібності. Позитивні, схвальні оцінки (не безпідставне захоплення), віра в її можливості, допомагають дівчинці в особистісному самоствердженні. Навіювання може як допомагати, так і гальмувати розвиток

творчих здібностей дівчинки. Тому, шановні батьки, будьте обережні та уважні, щоб не нашкодити донечкам. Уникайте несподіваних повідомлень, в екстремальних ситуаціях говоріть спокійно, без зайвої експресії. Важливо чітко сформулювати, що потрібно робити в цій ситуації. Панічні нотки в голосі дорослих – згубні і можуть призвести до паніки і втрати самоконтролю у дівчаток.

Сприймання дівчаток деталізованіше, тому вони чутливіші до зовнішньої впорядкованості. Мислення у них конкретне і прагматичне. Це орієнтує не стільки на виявлення закономірностей, скільки на отримання необхідного результату. Дівчатка ймовірно шукатимуть відповідь, потрібну вчителю, ніж намагатимуться відшукати нові варіанти розв'язання, якщо їм відомий попередній алгоритм дій. Тому на нову задачу вони примірятимуть старі підходи. Дівчатка найкраще виконують задачі не нові, а типові, шаблонні, коли вимоги до ретельності виконання завдання незначні (немає пошуку).

Дівчатка легше справляються з алгеброю, лічбою, маніпуляцією цифрами і формулами. Добра фіксація формул, таблиць розрахунку, знання порядку дій роблять їх вправнішими в обчисленнях, ніж хлопчиків. Вони ретельно обраховуватимуть, писатимуть, але за браком часу можуть не завершити виконання завдання. Більше задоволення вони отримують від процесу, ніж результату.

Дівчатка переважають хлопчиків за вербальними здібностями. Вони швидше оволодівають мовленням, з більшим бажанням спілкуються з іншими дітьми. Їхня мова правильніша і складніша за синтаксичною будовою, ніж у хлопчиків. До початку навчання ця відмінність у синтаксичній побудові речень хлопчиками і дівчатками зникає і з'являється знову лише після 11 років, а відтак стає постійною рисою упродовж усього життя. Дівчатка краще розв'язують завдання, в яких потрібно знайти словникові аналогії. У дівчаток швидкість мовлення вища. Вони краще і швидше розуміють письмовий текст. Твори, описи, роздуми їм вдаються краще, але в них вони частіше використовують знайомі слова авторів прочитаних творів та ті слова, які вживав учитель. Розповідаючи, дівчатка застосовують сталі загальноприйняті фразеологічні звороти, мовлення в них плавне та краще сприймається, на відміну від мовлення хлопчиків. Заради того, щоб налагодити контакт з дорослими, дівчатка ставлять їм запитання.

Поведінка дівчаток у школі протилежна поведінці хлопчиків і частіше схвалюється педагогом (зрозуміло, що існують винятки, коли все відбувається навпаки). Під час уроку дівчатка дивляться у вічі вчителю, шукаючи підтвердження правильності, схвалення. Зрозуміло, що вчитель досить високо

оцінює їхню "уважність" і частіше ставить їх у приклад іншим учням. Дівчатка з самого початку уроку набувають оптимального рівня працездатності.

Пам'ятаймо!

- *Відкритість душевного світу робить дівчаток навіюванішими.*

- *Упорядкованість, порядок, послідовність їм притаманніші, ніж хлопчикам.*

- *Мовленнєві здібності – частіше їх привілеція.*

- *Процес виконання завдання приносить їм більше задоволення, ніж його результат.*

- *Зовнішня покірливість та слухняність не завжди характеризують внутрішній світ дівчинки.*

Відомо, що дівчатка швидше, ніж хлопчики, емоційно відгукуються на ті чи інші ситуації. У випадку, коли присутні сильні емоції, різко нарощується загальна активність у дівчаток, підвищується емоційний тонус кори головного мозку. Це може призвести до емоційних зривів, істерик, крику тощо. Тож намагайтесь уникати емоційного навантаження та перенавантаження дівчаток. А перед тим, як емоційно висловитись на адресу доньки, подумайте про наслідки її реакції. І чи варто це робити взагалі? Може, доцільніше віднайти інші шляхи, поміркованіші, але дієвіші та психічно комфортніші для розуміння і зручніші для усвідомлення. Спокійний емоційний тон корисніший у формуванні позитивних стереотипів дії, що допоможе дівчинці почуватися самодостатньою людиною, думку якої поважають та цінують.

Мозок дівчаток готовий відповісти на будь-яку неприємність, підтримує в стані готовності всі свої структури, щоб будь-якої миті відреагувати. Можливо, саме цим досягається краще "виживання" дівчаток у складних життєвих ситуаціях, за умови, якщо навіювання не спаралізує їхню активність. Структури мозку дівчаток чутливіші до небезпеки, всі аналізаторні системи відчуттів (смакова, нюхова, зорова, слухова, шкіряна та інші) швидше реагують на небезпеку, ніж це відбувається у хлопчиків. Мабуть це і дає підставу стверджувати, що вони частіше уникають небезпек (рідше потрапляють під колеса автомобілів, ламають руки та ноги, мають менше різних травм). Це дає їм змогу бути обережнішими у своїх діях.

Дорослим варто враховувати і те, що при загальній втомі у дівчаток страждають правопівкульові процеси (образне мислення, просторове відношення, емоційне самопочуття). Про що це може свідчити? Коли дівчинка втомилась, існує велика ймовірність втрати нею "охоронних систем", про які вже йшлося. Отже, їй важче бути адекватною у своїх рухових діях. Це може призвести до травм, які за звичайних умов (без втоми) дівчинка не отримала б. Під вечір вашій

школярці, коли вона втомлена, буде важче каліграфічно писати, креслити, малювати. У неї може різко, без всяких на те підстав, зіпсуватися настрої, з'явитися прагнення до безпідставних заперечень (особливо це може посилюватися фізіологічною діяльністю організму при статевому дозріванні у підлітковому віці).

Таким чином, для успішної діяльності вашій донечці необхідно добре спати, не перевтомлюватися, напруження має змінюватися паузами відпочинку. Особливе значення має час, проведений донькою на свіжому повітрі, на прогулянці. Тому намагайтеся, щоб дитина обов'язково гуляла і не пізно лягала спати. На першому році навчання, якщо дівчинка втомлюється і бажає відпочити, організуйте їй денний відпочинок. Це значно спростить її адаптацію до школи і зміцнить позитивну мотивацію у навчанні.

Дівчатка застосовують одну й ту саму тактику під час вивчення абсолютно різних предметів. Вони схильні до механічного заучування. Традиційна освіта більше підходить дівчаткам. Тому навчаються вони краще. У батьків це викликає певне задоволення успіхами доньки. Між тим варто допомогти їй розкрити інші творчі потенціали (ставлячи запитання: "Як ти думаєш?", "А як це можна зробити іншим способом?", "Ти впевнена в цьому? Чому?"). Це є реальним тому, що у дівчаток здатність центрів правої і лівої півкуль вступати у функціональні міжпівкульові контакти значно вища, ніж у хлопчиків.

Пам'ятаймо!

- Дівчатка емоційніші, ніж хлопчики.
- Втома у дівчаток може викликати погіршення настрою та робити їх схильними до травм.
- Відпочинок, нормальний нічний сон та прогулянка підтримують найкращу працездатність дівчинки.
- Успішність дівчинки в школі — це не підстава для припинення допомоги батьків у розкритті її творчих здібностей.

Дівчатка менше б'ються: їм і плаття заважає, і волосся; немає вправності, невідомі прийоми боротьби. Вони щипаються або дряпаються. Їм важко стриматися, щоб не розповісти почуте, навіть тоді, коли знають, що це секрет. З іронією можуть ставитися до різних домислів, які, на їхній погляд, нереальні і порушують їх практицизм у діях та з'ясуванні стосунків. Дівчатка діють нишком, стиха, вони скритніші. У своїх стосунках з доньками батькам варто бути ширими, прагнути зрозуміти їхній світ і проблеми. Це допоможе їм бути відкритішими. І чим раніше це зрозуміють батьки, тим кращі стосунки вибудуються у майбутньому з донькою.

У підлітковому віці добрі стосунки, встановлені з батьками у ранньому дитинстві (з народження до 10 років), суттєво пом'якшують період статевого дозрівання

у дівчаток, допомагаючи їм уникати емоційних зривів та непорозумінь з батьками. Дівчатка рано розуміють, якими їх хочуть бачити навколишні та чого від них очікують. Вони слухняніші, "правильніші", привітніші та лагідніші з чужими. Тому зрозуміло, що така тактика поведінки зручніша та краще сприймається дорослими. Але майте на увазі, що це лише частина міфу про слухняність і покірливість дівчаток. Життя іноді підносить зовсім інші — протилежні приклади. Дівчатка часто намагаються показати, що вони кращі, ніж насправді. У них високий рівень соціальної поведінки. Серед них більше егоїстів, хоча, зрозуміло, це не правило. Егоїзм дівчаток може проявлятися у намаганні змусити рахуватися виключно з їхньою думкою, наполяганні на правильності своїх дій, недопустимості уваги до інших. Своїми діями вони можуть вимагати від дорослих прихильності лише до себе. Іноді для досягнення цього вони можуть вигадувати, хитрувати, бути невідвертими, прикидатися хворими, вередувати, робити непрогнозовані вчинки, які межують з фарсом.

Ставитися до цього треба спокійно, виважено, не реагувати миттєво. Це допоможе дівчинці зрозуміти, що її дії неадекватні і потребують корекції. Донька зможе усвідомити, що робить щось не так і перебудувати свої дії, навіть ставлення. Зрозуміло, це не є гарантією. Дорослим важливо власними діями виказувати повагу до інших, враховувати їхні особливості. Тому уникайте практичного застосування відомого правила: "Найкращий шматочок, усе найсмачніше і найкраще — для коханої донечки". Бо їжа — те дієве джерело насолоди, через яке можуть закріплюватися негативні моделі поведінки, які дівчатка досить швидко засвоюють та опановують.

"Зосередженість, увага, точність, терпіння, наполегливість, любов до порядку, ніжність, манери, смак і, нарешті, вроджена любов до дітей — все це якості, які зустрічаються частіше і більшою мірою у жінок, ніж у чоловіків" (К.Д. Ушинський). Але і тут, як ви розумієте, є дівчатка, які діють дещо інакше і найкраще це може бути пов'язано з особливостями їхніх темпераментних характеристик. Дівчатка холерики і меланхоліки, як правило, менше зосереджені, уважні, наполегливі... Тим часом як дівчатка сангвініки та флегматики — їхня протилежність. Можливість бути охайними, мати смак є не стільки вродженими якостями, а такими, що продукуються суспільною думкою і передаються під тиском суспільних стереотипів. Отже, цьому необхідно навчати щодня за певною системою, а не вимагати спонтанно.

Пам'ятаймо!

- Дівчатка скритніші та менше б'ються.
- Вони соціально відповідальніші, на відміну від хлопчиків.

• *Порядок, ніжність, хороші манери притаманніші дівчаткам, але потребують підтримки та закріплення з боку батьків.*

• *Слухняність дівчинки не має переходити у її покірність, бо це може деформувати її як особистість та обмежити розвиток творчих здібностей.*

• *На дії та вчинки дівчинки має значний вплив її темперамент.*

Дівчатка чуттєвіші як до захочень, так і до покарань, гостріше реагують на приниження людської гідності. Різкі, необдумані, спонтанні, емоційно забарвлені висловлювання негативного характеру викликають у дівчинки стрес і навіть мають шоківі наслідки. Тому не висловлюйтесь необдумано у стані гніву, або коли у вас зіпсувався настрій. Дівчинка може надовго запам'ятати образу і нагадати про неї через роки, коли ви вже про це забули. Тобто утвориться своєрідний паркан відчуження, що відгородить ваші почуття, які не сприйматимуться вашою донькою. Відтак погіршуються стосунки і дівчинка стає закритішою, звужується поле спілкування, зникає бажання ділитися з дорослими своїми думками. Відсутність уваги і сердечного ставлення, постійні моральні покарання (ми вже не говоримо про фізичні) "штовхають" дівчинку до пошуку розуміння на стороні (компанії, подруги, протилежна стать).

Таким чином авторитет батьків зазнає нищівного удару в очах доньки. Щоб зміцнити його, бажано при вирішенні сімейних справ (купівлі речей, ремонту, зміни місця проживання, вибору подарунків...) вислуховувати думку доньки, це укріпить її власний авторитет та значущість. Для дівчинки важливо свою значущість підтвердити словесно та діями, які її виражають (запитати думку, порадитись, доручити важливу справу), наочно уособлюючи важливість для дорослих персони доньки.

Успіхи дівчаток у навчанні можна пояснити і тим, що дівчинку, ще до школи, привчають до дрібної старанної роботи: помити посуд, пришити гудзик, випрасувати носовички, перебрати овочі. Відтак, до шкільної копіткої навчальної праці за письмовим столом дівчатка зазвичай підготовлені краще, ніж хлопчики. Але треба не забувати про творчі завдання, розвиток уяви, спонукання осмислення та оцінки явищ, вчинків, дій. Творча складова — важливий компонент у старанній роботі дівчаток. У кожній шаблонній справі дівчатка з допомогою і підтримкою дорослих мають навчитися знаходити творчі елементи. Це вміння спонукатиме їх долати рутинність навчального процесу.

Невстигаючі дівчатка значно важче піддаються корекції, ніж хлопчики. Незасвоєння шкільної програми для дівчаток — неврогенніший фактор,

ніж для хлопчиків. Про це потрібно не забувати батькам і завжди бути толерантними до їх невдач та успіхів, які на тлі інших можуть і не бути вражаючими. Будь-яке просування вперед — потужний чинник для такої дівчинки. А вдала підтримка з боку батьків може стати тим "рятівним колом", яке здатне не просто допомогти, а й стати в житті дівчинки фундаментом її майбутніх успіхів. Досить часто, коли донечка погано навчається у школі, вводить у розпач батьків, вони втрачають віру у неї, іронізують з її успіхів, вважають невдахою, а це — досить небезпечний шлях, який може загнати її у глухий кут власних проблем. І, як наслідок, — нервовий зрив або невроз. Саме тому ці дівчатка потребують значної уваги і терпіння.

У сучасній системі освіти є різні типи навчальних закладів, які можуть обрати батьки для своїх донечок, з урахуванням їхніх особливостей. Який заклад освіти треба шукати для своєї дівчинки? Відповідь одна — шукайте не заклад, а вчителя, це перше. Друге — заклад, комфортний для вашої дівчинки. Особливо, якщо вона за вашими спостереженнями особлива, має, на ваш погляд, певні переваги в якихось галузях і не є успішною в інших. Вас найперше має цікавити думка власних донечок, їхній комфорт та бажання відвідувати цей навчальний заклад.

Пам'ятаймо!

• *Захочення для дівчаток — найважливіший елемент у системі стимулів.*

• *Часті покарання як засіб впливу — шлях до неврозів.*

• *Старанність дівчаток у роботі — результат цілеспрямованого виховання.*

• *Шукайте сильні сторони своєї доньки, підсилюйте їх, а не сваріть за невдачі чи неуспішність у навчанні, бо це шлях до відчуження між вами, який формує ненависть.*

Серед дівчаток частіше, ніж серед хлопчиків, зустрічається художній тип вищої нервової діяльності. Це природно, закономірно і зумовлено всім майбутнім жіночим еством. Але зрозуміло, що крім природних задатків у дівчаток варто підтримувати розвиток їхніх творчих художніх здібностей. Це може бути спільне розглядання ілюстрацій, картин, тональний підбір кольорів для розфарбовок, моделювання лялькового одягу, в'язання, залучення до приготування їжі та сервіровки столу. Крім цього важливо разом спостерігати за природою ("Яке небо, хмаринки?", "Як змінились дерева?", "Що більше всього сподобалось в лісі, парку, сквері?"); розглядати комах, пташок, тварин, що мешкають поруч; читати, слухати невеличкі уривки музичних творів, переглядати дитячі мультфільми (гарної художньої якості з цікавим сюжетом), все це сприятиме розвитку та розкриттю художніх здібностей дівчинки.

Психологічні дослідження свідчать, що у дівчаток 6–8 років у всіх випадках спільної діяльності показники гуманних взаємин нижчі, ніж у хлопчиків, тому альтруїстична репутація дівчаток дещо перебільшена. Але це не вказує на якісь негативні риси в поведінці дівчинки, які неможливо скоригувати продуманими діями з боку дорослих. Наслідкування – вагомий інструмент, який свідчить, як варто чинити, щоб бути приемним партнером для тих, з ким спілкується донька. Дії рідних є моделлю для дівчинки в її вчинках, які вона намагається реалізувати, коригуючи їх відповідно до баченого та почутого. Тому, коли шукаємо винного в проблемах виховання доньки, варто найперше згадати про свої власні дії в присутності доньки.

Дівчатка виявляють вищий рівень рефлексії і соціальної відповідальності і більшу, ніж у хлопчиків, гнучкість, здатність словесно демонструвати соціально схвальні форми поведінки. Важливо змалечку власними діями доводити дівчинці, що слова не мають розходитися з вчинками. Тому гнучкість має бути не тільки словесна, а й дійова. Саме поєднання словесної демонстрації соціально схвальної форми поведінки дівчинки з її дійовою складовою, допоможе їй краще адаптуватися до колективу в дитячому садочку та школі і знаходити порозуміння з однолітками.

Найрозповсюдженіший темперамент серед дівчаток – сангвіністичний. Проте дівчатка меланхоліки та холерики проблемніші у вихованні та навчанні. Дівчатка між собою обговорюють перших романтичних героїв, моди, ведення господарства, віддають перевагу ліричній літературі, особливо зближуються з матір'ю і за сприятливих з нею стосунків довіряють їй свої таємниці. Вони більше тягнуться до вчительок, можуть колективно закохуватись у вчителя чоловіка. У дівчаток ці почуття забарвлені романтикою. Для них характерні мрії про героя, про свого "принца". Досить часто у них виникає і почуття закоханості, частіше у старшого за віком хлопчика

або навіть у дорослого чоловіка. Отож намагайтеся вкрай обережно, тактовно ставитись до перших виявів почуттів вашої доньки до протилежної статі. Станьте для неї другом, а не суддею. Почуттєві травми бувають болючішими за тілесні. Дівчатка, яких не помічають хлопчики, часто почуваються обійденими і нерідко самі провокують їх до всіляких "грубощів".

Пам'ятаймо!

- Дівчатка романтичніші та сентиментальніші, ніж хлопчики.

- Їхній альтруїзм потребує підкріплення не тільки словами, а й діями дорослих.

- Слова про гарну поведінку дівчинки мають підкріплюватись її гарними вчинками.

- Почуттєві травми найразючіші для дівчинки.

Пам'ять про них зберігається роками і може бути чинником, який руйнує приятні стосунки між батьками та донькою.

Отож ми розглянули деякі аспекти психофізіології учнів молодших класів. Зрозуміло, що їх основні "контури" закладаються на біологічному рівні, але діють не самі по собі, а за безпосереднього впливу на дитину навколишнього світу та її родини. У процесі становлення поведінки дитини вирішальну роль відіграє родина і шкільне середовище.

Педагог, озброєний знаннями психофізіологічного підґрунтя дій учня початкової школи, враховуючи їх у своїй роботі, матиме більший успіх і досягатиме кращих результатів на педагогічній ниві. Саме усвідомлення глибинних процесів, що відбуваються у душевній сфері дитини, допоможе вчителю зберігати здоров'я своїх учнів і своє, уникати проблем синдрому професійного вигорання, а отже, успішно взаємодіяти з дітьми за законами їх природного розвитку. Успіхів вам, дорогі колеги, та душевної рівноваги на ниві розбудови громадянського та демократичного суспільства в Україні. Підтримки з боку ваших вихованців та їхніх батьків.

Шановні друзі!

Триває передплата періодичних видань на друге півріччя 2009 року.

Не забудьте завітати до поштових філій і передплатити необхідну Вам пресу,

а насамперед – журнал "Початкова школа".

У роздрібний продаж журнал не надходить!

Переплатний індекс: 74404 – щомісячна передплата.